

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
IX

NeŖir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
IX

İstanbul - 1989

II. ABDÜLHAMİD DEVRİNDE MAKEDONYA MES'ELESİ'NE DÂİR *

Kemal BEYDİLLİ

XIV. Yüzyıldan 1912/13 Balkan Savaşı'na kadar bir Osmanlı toprağı olarak Türk idaresi altında kalan Makedonya, Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesine giden yolda, «Şark Mes'alesi»nin en önemli duraklarından biri olarak yakın tarihimizde ayrı bir yer işgal etmiştir. Makedonya, hiçbir zaman Osmanlı mülkî idaresinde kullanılan resmî bir terminoloji olmamıştır. Dolayısıyla bu bölgenin sınırlarını da tesbit etmek her zaman sıhhatle yapılan bir iş olmamıştır. Kesin olan bir şey varsa, o da Makedonya'nın son dönem Osmanlı tanımlamasıyla «Rumeli»nin, yakın devrin sivil ve asker Osmanlı-Türk aydınlarının en önde gelen fikrî gelişme, siyâsî bilinçlenme ve aydınlanma merkezi olmasıdır¹.

Tarihin en eski zamanlarından beri üzerinde pekçok ırkın yaşadığı, çeşitli dillerin konuşulduğu, ayrı ayrı medeniyetlerin yükseldiği, farklı din ve mezheplerin barındığı bir yer olan Makedonya, Osmanlı idaresi altına girdiği andan itibaren, bu özelliğini korumaya devam etmiş ve imperatorluk idaresinin çeşitli unsurları, kendi düzeni içinde teşkilatlandırıp, aslî özellikleri bozmadan koruyup idâme ettiren sistemi, Makedonya'nın Osmanlı öncesi etnografyasını, genelde -dahil edilen Türk-Müslüman nüfus bir tarafa bırakılacak olursa- pek fazla değiştirmeden modern çağların doğuşuna ulaştırmıştır.

* Bu çalışma, 12-13 Mayıs 1988 tarihinde İstanbul'da yapılan Uluslararası Makedonya Etüdleri Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

1 Bkz. meselâ, İ. Tekeli-S. İkkin, «İttihat ve Terakki Hareketinin oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği», *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*. Ankara 1980. Yay. O. Okyar-H. İnalçık, s. 351-382.

XIX. Yüzyılda patlak veren milliyetçi fikir ve hareketler, doğal olarak Balkanları ilk fethedildikleri günlerdeki haline döndürme istidâdını da beraberinde getirmiştir. Sırp, Rum, Hırvat, Arnavud, Ulah, Bulgar vs. hepsi Osmanlı fethi öncesi birbirleriyle amansız bir mücadele içinde olan bu unsurlar, zayıflayan Türk idaresi ile tarih içindeki uzun uykularından uyanmakta ve çekişmelerine yüzyıllar öncesinde bıraktıkları yerden tekrar ele alarak başlamaktaydılar. Yakın zamanlar tarihine, «Makedonya Mes'alesi» olarak geçen olgu hiç şüphesiz, Balkan milletlerinin Türk idaresinde bir tarafa bırakılmak zorunda kaldıkları eski mücadelelerine yeniden başlamaları, asırlar öncesinde Türk fethiyle sona erdirilen «Anarşinin», bu sefer asırlar sonra Türk idaresinin zayıflaması ve tasfiyesi ile yeniden patlamasından başka bir şey değildir. Siyâsî yönden fevkalâde karışık, yaşayanların değişik ırk, din ve mezheplere, kültür ve medeniyet dünyalarına bölünmüş olmalarından ötürü birbirleriyle kanlı mücadeleler verdikleri kriz bölgelerini tanımlamak üzere kullanılan «Balkanlaşma» sözünün (günümüzdeki «Lübnan'a dönme» deyiminde olduğu gibi), yakın zamanlara kadar kullanılan ve özellikle imperatorluğun son nesline «Makedonya ve «Rumeli» acı hatıralarını canlandıran meş'um bir deyim haline dönüşmüş olması sebepsiz değildir.

Makedonya Mes'alesi, Rum Patrikhânesi'nden ayrı, müstakil bir Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması (11.III.1870) ve bir süre sonra Bulgar ayaklanmaları ve Panslavist faaliyetler neticesinde patlak veren büyük Osmanlı-Rus Savaşı'nın (1877-78) yol açtığı sonuçlar ile başlatılmak pek yanlış olmayacaktır. Müstakil Bulgar kilisesinin ruhanî nüfûzuna dahil edilen ve ileride de edilmesinin yolları açık bırakılan bölgelerin belirlenmesi (Madde 10)², Makedonya'yı kısa bir zamanda aynı mezhepteki iki ayrı kilise arasında, yani kadim Ortodoks Rum Patrikhânesi ile millî temellere müstenid ve etnik bir yapıya sahip yeni Bulgar Eksarhlığı arasında büyük bir düşmanlık ve rekabet alanı haline getirmiştir. Rum Patrikhânesi, şimdiye kadar idaresi altında bulunan yerlerdeki Kilise hakimiyetini muhafaza kaygusuna düşerken, Bulgar Eksarhlığı da ahalsinin belirli bir oranı Bulgar olan diğer yerlerde de Patrikhâne aleyhine nüfûzunu yaymaya ve kurmaya çalışmaktaydı.

² Fikret Adanır, *Die Makedonische Frage*, Wiesbaden 1979, s. 71.

3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması Balkanlar'da büyük bir Bulgaristan yaratmış ve Makedonya'yı bu yeni devletin geniş sınırları içinde bırakmıştır. Ayastefanos'un kağıd üzerinde kalmaya mahkûm «Büyük Bulgaristan», Makedonya'ya yönelik Bulgar yayılma hırsının da temellerini oluşturmuş ve Berlin Antlaşması (20.VII.1878) ile tekrar Osmanlı idaresine iade edilen bu bölgeyi gerçekten ele geçirmek, ilerideki yıllarda «Küçük Bulgaristan Prensligi»nin başlıca hedef ve emellerinden biri haline gelmiştir.

Makedonya'ya giden yolun üzerindeki ilk etap olan özerk Doğu Rumeli Vilâyeti'nin 1885'de ilhâk edilmesi ile Bulgaristan, diğer, Sırp ve Yunan devletleri gibi Makedonya'nın geniş cepheli bir komşusu ve sınırdaşı olmuştur. Başta Bulgaristan olmak üzere bu devletlerin Makedonya'yı kendi sınırlarına katmak üzere giriştikleri mücadele Makedonya Mes'elesi'ni de başlatmış olacaktır.

Nüfûs : Makedonya mes'elesi karmaşık bir mesele olarak bilinir ve tanımlanır. Meselenin karmaşıklığı, yalnızca coğrafi sınırlarının tesbitindeki zorlukların değil, aynı zamanda buradaki nüfûs bileşiminin de bir sonucudur. İlgili tarafların herbiri kendi çıkarları doğrultusunda hazırlayıp ileri sürdükleri sayılarla konuyu biraz daha açmaza sürüklemişlerdir. Taraflarca ileri sürülen birbirinden farklı ve yekdiğerini tezkib eden sayılar sıhhatli bir nüfûs tablosu vermekten ziyâde, konunun giriftliğini gözler önüne serme açısından önem taşırlar. Bu sayımlar içinde en güvenilir bir şekilde sürdürülenlerinin yine de Osmanlı istatistikleri olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Meselâ 1905 tarihli sayım bunlardan biridir. Sayım işi yalnızca Türk memurları tarafından değil, her bölgenin yerel otoritelerinin bölgelerdeki cemaatlerin seçtikleri ve güvendikleri kişilerden oluşan müşterek komisyonlarca yürütülmüştür. Böylece sayım esnasında çeşitli cemaatlerin birbirlerini kontrol etme imkânı olmuştur. Osmanlı mülkî idaresinde Makedonya tanımlamasının kapsadığı yerler olan Selanik-Manastır ve Kosova Vilayetlerinde uygulanan 1905 sayımının ciddi ve kontrole açık bir şekilde organize edilmiş olması, özellikle Rum Patrikhânesi'ni tedirgin etmiştir. Rum Patrikhânesi Bâbîâlî'ye müracaatla, 1) Patrikhâne'ye bağlı Rumların «Rum Ortodoks» diye kaydedilmelerini, 2) Anadilleri dışında Kilise ve okullarda öğrendikleri Rumca'yı da konuşan ahalinin «Rum-Ortodoks» olarak kayda geçirilmesini, 3) sayım esnasında

mezhep mensubiyetinin esas alınarak milliyet tefrikine yer verilmesi gibi hususların teminine çalışmıştır³. Sayımda takib edilen usûl, tanzîm edilen listelerden de anlaşılacağı üzere, dinî-mezhepsel mensubiyet esas olmak üzere yapılmıştır: Buna göre üç milyon kadar tutan Makedonya nüfusunda Müslümanlarla gayr-ı Müslimler arasında nisbî bir eşitlik söz konusudur. (1.500.000 Milyon Müslüman, 890.000 Bulgar, 301.000 Rum, 100.000 Sırp ve 100 bin kadar Ulah)⁴ Diğer tarafların da özellikle Rum ve Bulgarların, kendi politikalarını kuvvetlendirecek 'manupule' istatistikler yayımladıkları gözlenmektedir ki, bunların hepsi, birbirlerinin nüfusunu daha az gösterme gayreti içindedir.

Bölgeyi ele geçirme mücadelesi, kültürel ve dinî propaganda faaliyetleri yanında, giderek sertleşen ve en nihayet silahlı çete savaşları halinde bir terör ve anarşi havasına büründü. Büyük devletler, özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan ve başta İngiltere olmak üzere «medenî» dünyanın diğer büyük devletleri, Makedonya'yı bölge devletlerini ellerinde tutmanın, onları kendilerine bağımlı hâle getirmenin bir aracı olarak kullanmaya ve bu durumdan kendi politikaları için istifade etmeye başladılar. Meselenin çözümüne yardımcı olmak üzere taraflar kendilerine başvurdukça, bunlar bölgeyi kendi çıkarları istikametinde kontrol etmenin de en iyi yolunu bulmuş oluyorlardı⁵.

Bâbnâlî ve Makedonya Mes'alesi : Osmanlı Devleti, Makedonya adı ile anılan topraklarının 1876 sonunda İstanbul'da toplanan uluslararası konferansda (Tersane Konferansı) söz konusu edildiğini görmüştür⁶. Konferansa katılan devletler, Bosna-Hersek için olduğu gibi, Rumeli için de ayrı bir islâhat programı hazırlamışlardı. Buna göre, Rumeli toprakları iki bölgeye ayrılıyordu. Birinci bölge Bulgaristan'ı, ikincisi ise Makedonya'yı içermekteydi. Buralarda yaşayan ahalinin din-mezhep, ırk-dil vs. farkı gözetilmeden seçil-

3 Turgut Işıkşal, «Makedonya üzerinde oynanan oyunlar ve bilinmeyen bir nüfus sayımı», *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul 1971, Nisan 43, s. 13-19.

4 Y. H. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, I/1, s. 164; İ. Tekeli-S. İkkin, *aynı mak.* s. 366; Stéfanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul 1980, s. 561.

5 S. Yerasimos, *aynı eser*, s. 562.

6 E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara 1962, s. 142.

mek suretiyle idareye iştirak edebilecekleri özerk bir idare öngörül-
mekteydi. Bölgelerde yaşayanların millî özellikleri korunacaktı. Bu
geniş islâhatın tatbiki ise, bir Avrupa askerî gücüne dayanacak
uluslararası bir komisyonun kontrolünde gerçekleştirilecekti. Bâbı-
âlf, devletin bağımsızlığı ile bağdaşmayan bu teklifleri kabul etme-
miş ve kısa bir zaman sonra da 1877/78 Osmanlı-Rus savaşı patla-
mıştı. Bu büyük savaş ağır mağlubiyetlerle sona ermiş ve yapılan
Ayastefanos önbarışını tadil eden Berlin Antlaşması, Rumeli islâ-
hatını zorunlu bir şekilde gündeme getirmiş bulunuyordu. Böylece
yeni kurulan Bulgaristan ve özerk Doğu Rumeli Vilayeti dışında
Bâbıâlf'nin idaresine iâde edilen bölgelerde islâhat yapılması, dev-
letlerarası bir vesikada bağlayıcı bir nitelik kazanmış olarak yer
almıştır. Bâbıâlf, buralarda 1868'de «Girit» adası için kabul edilen
islâhat uygulamalarını aynen tatbik ile yükümlü tutuluyordu. Is-
lâhat hususlarının ayrıntılarını belirleyecek komisyonların da ku-
rulmasına karar verilmiş olup, bu komisyonlara ilgili bölgelerdeki
yerel ahalinin iştirakleri öngörülmekteydi. Uygulama büyük dev-
letlerin murakabesine tevdi ediliyordu. (Berlin Ant. Madde, 23.)⁷

Islâhatın Girit örneğine bağlı tutulmasının talihsiz bir formüle
ediş olduğu şüphesizdir. Bu örnek, taraflara taleplerini silahlı çete,
terör, ayaklanmalar ve katliâmlar ile güncelleştirme ve büyük dev-
letlerin müdahalesini sağlanmasıyla, giderek bağımsızlığa varacak
olan «özerk» bir idarenin kurulmasının başarı vaadeden kanlı uy-
gulamasını göstermekteydi. Büyük devletlerin «reform» taleplerini
ve kontrollerindeki «islâhat» uygulamalarının devletten giderek
uzaklaşacak özerk ve bağımsız yapılan oluşturduğunu bizzat kendi
tecrübeleri ile yakından bilen Bâbıâlf'ye de «Girit» örnekli bir uy-
gulama, ürkütücü parçalanma yolunun tehlikeli bir sapağı gibi gel-
mekteydi.

1880'de, büyük devletlerin Islâhat ile ilgili hükümlerin yerine
getirilmesi hakkında vakı olan teşebbüsleri üzerine Bâbıâlf, «Ru-
meli Vilâyetleri Nizâmnâmesi» adıyla bir islâhat programı hazırla-
mıştı. Ancak bu program, yukarıda değinilen kaygulardan ötürü
tatbik edilme niyeti taşımamış ve Abdülhamit tarafından da tasdik
edilmediği için yürürlüğe sokulamamıştır. Bu arada büyük devlet-

7 E. Z. Karal, *aynı eser*, s. 150.

lerin menfaatlarındaki değişkenlik ve aralarındaki çekişmeler, Bâbiâli'ye de yeterli manevra sahası vermektedir. Avusturya-Macaristan ve Rusya politikaları karşısında bir başka zıt grup oluşturan İngiliz-Fransız cephesinin çekişmeleri, Rumeli'de geri kalan toprakların elden çıkışı sürecinde geciktirici bir etken olmuştur. Bununla beraber, «etkin önlemler» alınması isteklerinin ardı arkası hiçbir zaman kesilmemiş ve Bâbiâli üzerindeki baskılar genelde giderek Makedonya islâhatı paravanası arkasına gizlenen ve imperatorluğun başka yörelerinde göz dikilen yerlerin, yeni ekonomik imtiyazların koparılmasını amaçlayan, Osmanlı hazinesine en yıkıcı etkileri yapan bir dizi ödün ve vaadlerin elde edilmesini sağlayan basit bir bahane durumuna düşürülmüştür⁸. Büyük devletlerin Makedonya meselesini, Osmanlı devletini kontrolleri altında tutmanın bir aracı, bir siyâsî denetim ve ekonomik sömürü vasıtası olarak gördüklerinden kimse şüphe etmemelidir.

Bu devletler içinde Abdülhamit idaresinin kendisinden en çok çekindiği devletin ise İngiltere olduğu bilinmektedir. Bu konuda Paşah'a takdim edilen ve «Makedonya Mes'alesi'nin sebep-i zuhuru» adını taşıyan bir «Lâyiha»⁹, İngiltere'yi devletin başlıca düşmanı olarak nitelermekte ve Makedonya meselesinin zuhûrunda da başlıca müsebbib olarak yine İngiltere'yi göstermektedir. Osmanlı devletinin İngiltere ile harb etmemiş olmasına rağmen, devletin en büyük darbeyi İngiltere'den yediğini özellikle vurgulandığı bu «Lâyiha»da, Kıbrıs adasının, Mısır'ın, Yemen olaylarının, Girit meselesinin, Osmanlı-Yunan harbinin (1897), Ermeni patırdılarının ve nihayet Makedonya meselesinin hep İngiliz politikasının bir sonucu olduğu ifade edilmektedir. Hülâsa, İngilterenin Rusya'dan daha fazla zarar ve ziyan verdiği ileri sürülmektedir. Osmanlı toprakları içinde bir siyâsî mesele oluşturmak -ki, bunlara genel olarak «Şark Mes'alesi» denilmektedir- ve diğer devletleri, özellikle Rusya'yı bu gibi meselelerle ilşgal etmek ve dolayısıyla Rusların dikkatlerini Hindistan'dan uzak tutmak ve diğer Avrupa devletlerinin de dikkatlerini Mısır, Sudan vs. gibi odaklardan uzaklaştırmak ve böylece Hind'e, Çin'de, Mısır ve Sudan'da, Transval'de ve dünyanın İngiliz pençesi-

8 S. Yerasimos, *aynı eser*, s. 566-567.

9 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi (BOA), Yıldız Tasnifi (YT), 277, 14, 126.*

ne düşen diğer pekçok yerlerinde istediği gibi at oynatmak hususunda serbest kalmak İngiliz politikasının takib ettiği metotlardandı¹⁰. Balkan devletlerini bu amaçla kullanan ve Makedonya karışıklığını el altından körükleyen İngiltere, Balkan devletlerinin aralarındaki derin anlaşmazlıklardan ve birbirlerinin can düşmanı olma hâlinde rahatlıkla istifade etmekteydi. Makedonya'daki mevcut karışıklığı arttırmak ve bir ayaklanmaya yol açmak fikir ve maksadıyla, Bulgarlara «Girit»i örnek olarak gösteren İngiltere, adadaki Rumların, icra ettikleri çete terörü ve ayaklanmalarla sürdürülen mukavemetin neticesinde istiklâllerini elde ettiklerini, Makedonya'da da aynı suretle oluşturulacak karışıklıklarla Osmanlı idaresine bir son verilebileceği fikrini hararetle işlemekteydi. Bulgarların da aynı şekilde davranmaları, çete ve terör faaliyetleri ile Avrupa'nın müdahalesini davet ile, burada hiç olmazsa önce Hıristiyan bir vali idaresinde «özerk» bir vilayet meydana getirilebileceği ve böylece Makedonya'nın ileride, «Özerk Doğu Rumeli Vilâyeti»nin akibetini paylaşmasının daha kolay olacağı fikrini, zihinlere yerleştirmeye başladılar. İngiltere'nin, topraklarını genişletmek ve «Büyük Bulgaristan» sınırlarını ele geçirmek emeli ile yanıp tutuşan Bulgarları böyle bir politikaya alet etmeleri çok kolay bir işti. Nitekim, «Makedonya Bulgar Komitesi» tarafından Sofya'da bulunan çeşitli yabancı devlet temsilcilerine takdim edilen bir «Muh-tıra» da «Girit» örneği ile «Makedonya Mes'elesi» mukayese edilmekteydi: Burada ifade edilenlere göre, Makedonya dahilinde yaşayan Hıristiyanların Türk idaresinden kurtulmaları için mücadele verilmekteydi. Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan nasıl artık Osmanlı boyundurluğundan kurtulmuşlarsa, Makedonya'da yaşayan iki milyon Hıristiyanın da kurtarılması lâzımdır. Bunun için Avrupa devletlerinin buraya müdahaleleri, arka çıkmaları ve yardıma koşmaları şarttır. Girit olayından ise şu üç netice çıkarılmıştır: 1) Avrupa devletlerinin cebrî müdahalesi ve askerî zorlaması olmadan ve hattâ Osmanlı devletinin bazı topraklarını işgal etmeksizin, Makedonya'nın kurtarılmasına giden yolun açılmasına imkân yoktur. 2) Önce Makedonya'da özerk bir idare kurulmasının

10 Bu konuda ayrıca bkz. Kemal Beydilli, «Türk, Savun kendini» veya II. Wilhelm Almanyasında Anti- ve Pro-Türk Propaganda», Tarih ve Toplum, 37, İstanbul 1987, s. 40-46.

sağlanması, gerekli reformların ise bundan sonra icrasına geçilmesi. 3) Makedonya'da yaşayan ahalinin en büyük kısmını teşkil eden grubun itimad ve güvenini sağlayamayan hiçbir hükümetin burada hayat bulamayacağı.

Özellikle bu son husus Makedonya'da nüfus çoğunluğunu kendisinde gören Bulgarların niyetlerini de açığa vurmaktadır. Bu «Muhtıra»ya bir de «Zeyl» ilave edilmiştir ki, bu, oluşturulacak olan özerk Makedonya'nın siyâsî teşkilâtı ve idâresinin nasıl bir şekil alacağını gösteren bir plândan başka bir şey değildir: Özerk Makedonya'nın merkezi Selânik şehri olacaktır. Makedonya vilayeti, nüfusu en fazla ve hakim olan millete mensup olmak kaydıyla (ki bu tarife göre, Bulgar) beş yıl için seçilecek bir genel vali tarafından yönetilecekti. Doğrudan doğruya halk tarafından seçilecek mebuslardan oluşturulacak bir «Genel Meclis» bu valiye vilayet idaresinde yardımcı olacaktır. Şahıs hürriyeti, meskenin her türlü taaruzdan masuniyeti, eğitimin serbest olması, matbuatın hür olması teminat altına alınacaktır. Memuriyyetler, her yerde hakim olan milletin içinden seçilecek memurlar tarafından vazife ve yetkileri belirlenmiş olarak sürdürülecek, her memur kendi anadilini kullanabilecektir. Yerli milis kuvvetleri her iki milletin sayısal çokluğu ile mütenasip olacak bir şekilde tesbit edilerek oluşturulacak ve bu kuvvet genel valinin emrinde bulunacaktır. Bu şekilde teşkil ve tesis olunacak özerk vilayet yalnızca geçici bir zaman için Padişah'a bağlı addolunacaktır. Avrupa devletlerinden beklenen bu plânın kabûlü için Bâbîâlî'ye baskı yapmalarıydı¹¹.

Bulgar görüşüne göre kaleme alınmış bulunan bu plânın uygulanma şansının pek olmadığı, herşeyden önce örnek olarak aldığı «Girit» misâli ile de görülebilmektedir. Zirâ, Girit'te Türk ve Rum olmak üzere iki millet ve din arasında bir mücadele sürdürülmüştür. Makedonya'da ise «en az yirmi kadar muhtelif millet ve mezhep mensubu» arasında ceryan etmekte olan bir mücadele söz konusuydu ki, bu kadar çeşitli unsurları aynı gayeyi hedefleyerek bir araya getirmek imkânsız bir şeydi. Özellikle Makedonya'yı ellerine geçirmek veya karşı tarafın eline geçmesini önlemek üzere çete terörü ve faaliyetleri ile birbirlerinin boğazına yapışan Bulgar, Sırp

11 BOA. TY, 277, 14, 126.

ve Yunan mücadelesi, özerk bir Makedonya için fazla bir şans bırakmamaktaydı¹².

Bu «Lâyiha»da da ifadesini bulduğu gibi, Makedonya'da Osmanlı idaresi iki şartın oluşması hâlinde tehlikeye düşebilirdi: Bunlardan biri ve gerçekleşmesi en zayıf görüneni Balkan devletlerinin kendi aralarındaki zıddiyeti bir tarafa bırakarak, Osmanlı devletine karşı yekvücut bir cephe oluşturmaları. Ancak, Bulgarların, «gördükleri her Sırpın kanını içecek derecede izhâr-ı husûmet ve şekavet etmekte olmaları» ve Rumlar'la Bulgarlar arasındaki aynı haşinlikteki köklü düşmanlık, bu ihtimalin gerçekleşmesini önlemekteydi. İkinci şart, büyük devletlerin meseleye müdahale etmeleri idi ki, en yakın ve tehlikeli gelişme olarak bu husus görülmekteydi ve bu, Bâbiâli'nin büyük bir hassasiyetle tedirginlik duyduğu, olasılığı en kuvvetli bir ihtimal olarak tanımlanmaktaydı¹³. Bu devletlerin de zaman zaman kendi aralarında Makedonya hakkında ortak bir tutum içinde bulunamayacak kadar menfaat çatışmasına kapılmaları, Bâbiâli'yi bir dereceye kadar rahatlatmaktaydı. Bu durum Bâbiâli'nin, büyük devletlerin müşterek müdahalelerine yol açabilecek gelişmelere engel olmak için Makedonya'da asayiş sağlayıp huzuru dâim kılmak üzere her türlü tedbiri ciddiyetle ele alması gerekiyordu. Ancak karşı tarafın da, dolayısıyla özellikle Bulgarlar'ın da böyle bir politikanın tamamen karşısı olan bir faaliyet içinde olacakları ve çetelerin terörü, suikast, sabotaj, adam kaçırma ve her türlü anarşist eylemlerle Makedonya'nın huzur ve asayiş yüzü görmemesine çalışacakları ve böylece büyük devletlerin müdahalesini davet edecek şartların oluşturulması peşinde koşacakları açıktır. Hülâsa, Bâbiâli en son Girit'te yaşadığı gibi fiilî Avrupa müdahalesine meydan vermemeye özen gösterirken, kanlı komite faaliyetleri, başta İngiliz olmak üzere, bütün diğer devlet konsoloslarının ibretle takib edilecek karanlık faaliyetleri, Avrupa basınının ve kazanılmış kalâmlerin ismarlama yayınları bunun tam tersi olan bir durumun oluşmasına çalışmaktaydılar ki, gelişmeler XX. asrın başından itibaren meseleye yeni boyutlar kazandırmaya başlamıştır.

Makedonya'da yarı özerk bir idâre altına alınması : 1902 senesinde durum Makedonya'da fevkalâde karışık bir gergindir. Büyük

12 BOA. YT, 277, 14, 126.

13 BOA. YT, 277, 14, 126.

devletlerin radikal reformlar talebiyle muhtemel müdahalelerine meydan vermemek isteyen Bâbîâlî, 1907 Temmuz'unda durumu iyileştirecek önlemlerin tesbiti için bir komisyon oluşturmuştur. Aynı senenin Eylül'ünde patlak veren ve Bulgarların organize ettikleri ayaklanma teşebbüsü (Cuma-i Bâlâ ayaklanması, 23.9.1902), bütün dikkatleri bu bölgeye çekmiştir¹⁴. Bâbîâlî bir yabancı müdahalesine fırsat vermemek için acilen aldığı tedbirleri daha da genişletmiş ve Aralık başında buraya «Genel Müfettiş» adıyla anılan bir «Genel Vali» atamaya karar vermiştir. Genel valiliğe geniş yetkilerle donatılmış olarak Hüseyin Hilmi Paşa tayin edilmiş ve yeni vali 8 Aralık 1902 tarihinde Selânik'e vararak vazifesine başlamıştır¹⁵.

Hüseyin Hilmi Paşa'ya verilen talimat, «Rumeli Vilâyetleri hakkında Talimât-nâme» adını taşımakta ve ihata ettiği yerlerde adeta yarı özerk bir olağanüstü idare kurmayı amaçlamaktaydı. Tâlimât-nâme özellikle bölgedeki asayişin temini, ekonomik hayatın iyileştirilmesi, adli mekanizmanın islâhı, maarif sahasında reformlar yapılmasını öngörmekteydi. Asayişin sağlanması için polis ve jandarma teşilâtı genişletilecek ve yalnız Müslümanlar değil, Hıristiyanlar da bu hizmete dahil edileceklerdi. Genel Vali gerektiğinde askerî kuvvetleri kendi irâde ve tensibine göre kullanabilecekti. Adli sistem, ihtiyaç duyulan her yerde kurulacak yeni mahkemelerle takviye edilecekti. Vilâyet varidâtının belirli oranları Nafia ve Maarif işlerine tahsis edilmek üzere yerel ihtiyaçlarda kullanılmak kaydıyla sarfedilecekti¹⁶.

Makedonya'ya Müslüman bir genel vali atanması, Hıristiyan bir vali bekleyen Bulgarları ve meselâ İngiltere gibi devletleri pek hoşnûd etmediyse de¹⁷, Makedonya'nın böyle yarı özerk bir idareye kavuşması ve «Özerk Doğu Rumeli Vilâyeti»nin akibetini paylaşacağı yola girmekte olduğu, Bulgar emellerine uygun bir gelişme olarak kabul edilmekteydi. Bununla beraber, Makedonya'da, yürütülecek reformların bütün Rumeli vilâyetlerinde tatbik edilmesini düşünen Osmanlı devletinin eliyle değil de, Berlin Antlaşması'nın ilgili maddelerine uygun olarak ve yalnızca Makedonya'da (yani, Selânik-

14 F. Adanır, *aynı eser*, s. 134-159.

15 E. Z. Karal, *aynı eser*, s. 157.

16 Y. H. Bayur, *aynı eser*, s. 167-168.

17 F. Adanır, *aynı eser*, s. 156.

Manastır ve Üsküp/Kosova'da) tatbik edilmesini arzu eden Makedonya Bulgar Komiteleri, bu Osmanlı reform programını kesin olarak reddettiler¹⁸. Ancak bu aşamada Viyana ve Petersburg kabine-lerinin uzlaştırıcı yeni bir reform programı hazırlayarak ortaya çıkmaları, Makedonya'da ıslâhat yapılması şansını arttırdı. «Viyana Islâhat Programı» olarak bilinen bu reform teklifi genelde Bâbi-âli'nin hazırladığından pek farklı hususları içermemekteydi ve onu bazı önemsiz ayrıntılarla tamamlamaktaydı. Bu yüzden Viyana reform programı Bâbi-âli'ye sunulduğundan iki gün sonra, 23.II.1903 tarihinde kabul edilmiştir. Yeni plâna göre: 1) Genel valinin vazifesini başarı ile sürdürmesi için hizmet süresinin daha işin başında kaç yıl süreceğinin belirtilmesi öngörülmekteydi. Teklif edilen süre üç yıldır. Vali ihtiyaç hâlinde merkezden izin almaya gerek duymadan askerî kuvvetleri kullanacaktır. 2) Jandarma hizmeti görececek olanlar, Müslüman ve Hıristiyan nüfusun oranına göre tesbit edilecektir. Jandarma teşkilâtının reorganizasyonu için ecnebî zâbitler hizmete alınacaktır. 3) Arnavudlar'ın gayr-ı kanunî tutumlarının önlenmesi için Bâbi-âli elinden geleni yapacaktır. 4) Bütün siyâsî suçlu ve mahkûmlar için genel af ilân edilecektir. 5) Her üç vilâyet kendi bütçelerine sahip olacaklardır. Osmanlı Bankası bu üç vilâyetin de gelirlerini kontrol edecekti. Aşar'ın iltizâma verilmesi usûlünden vaz geçilecekti¹⁹.

Islâhat Programının Tatbiki : Bâbi-âli ıslâhat programının tatbikini ciddiyetle ele almıştır. Nitekim Viyana programının kabûlünden birkaç hafta sonra uygulanması için gerekli tedbirleri almaya başlamıştır. Bu arada 13 Mart 1903 tarihli bir «Talimâtnâme» ile üç vilâyet varidâtının Osmanlı Bankası şubelerine ne şekilde teslim edileceği, vesâir teferruatı havi 13 maddelik bir «Nizâmnâme» tanzim etmiş²⁰ ve hattâ bunların herkes tarafından duyulup bilinmesi için de bu nizâmnâmeyi gazetelerde dahi yayımlanması kararını almıştır²¹. Genel valinin icraatinin daha ilk senesi dolmadan, her üç vilâyette de sükûn ve asayişin iâde edildiği ve geri kalan iki

18 F. Adanır, *aynı eser*, s. 157.

19 F. Adanır, *aynı eser*, s. 159.

20 BOA. Yıldız Marûzât Defterleri (YMD), Nr. 11025.

21 BOA. YMD, Nr. 11015.

senelik süresi içinde de islâhatın tamamen icrâ edilebileceği hususu iyi niyetle iler sürülebilmekte ve buna da inanılmaktaydı²².

Mâlî Durum : Çözüm bekleyen en önemli meselelerden başta geleni hiç şüphesiz Rumeli vilâyetlerinin mâlî durumunu islâh etmektir. Son zamanlara kadar merkezî hazinenin açığını ve ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayan yerlerin başında geldiğini bizzat Sadriazam Said Paşa'nın «*Hatırat*»ında belirttiği, Rumeli vilâyetleri, artık kendi giderlerini karşılayamaz bir hâle gelmiştir²³. Bu durum, yine Said Paşa'nın da vurguladığı gibi iki sebepten ileri gelmekteydi: 1) Bölgenin siyâsî ve asayiş durumunun karışıklığı sebebiyle silah altında tutulan asker sayısındaki artış, 2) aynı sebepten ötürü vergi tahsilâtının tam olarak yapılamaması. Rumeli vilâyetleri içinde yalnız Edirne vilâyeti kendi mülkî ve askerî elemanlarının maaş giderlerini zorlukla karşılayabilmekte ve İşkodra vilâyeti ise ancak mülkî memurlarının maaşlarını karşılayabilmekteydi. Manastır-Selânik-Kosova gibi diğer vilâyetlerin hepsi kendi gelirleri ile ne mülkî ne de askerî memur ve efrâdının maaş ve giderlerini karşılayabilecek durumdaydılar. Bu vilâyetlerin açığını Maliyye Hazinesi'nin karşılaması gerekmektedir ki, bu da büyük sıkıntılar yaratan bir husustur. Bu durumda, Rumeli vilâyetlerinin devlete aynı zamanda çok büyük bir mâlî yük getirmekte oldukları açıktır. Meselâ, Selânik vilâyetinin mâlî durumunun son derece sıkışık olduğu, mülkî memurlarının maaş giderlerini karşılayamadığı ve 1899 senesi Ramazan ayı maaşının ödenmesi için acele olarak 12.000 liranın gönderilmesini Bâbîâlî'ye bildirdiği²⁴, veya 1902 senesi Bayram'ında askere verilecek maaşın ancak merkezden yollanacak para ile ödenebileceği ve bu iş için acilen para talebedilmekte olduğu²⁵, her sene hattâ her ay için talep edilen mâlî yardım feryadlarının sayısız örneklerinden bazılarıdır. Redif taburlarının da silah altında tutulması maaş ödemelerini büyük yekünlere ulaştırmaktaydı. Asayişin sağlanması amacı ile barış zamanında bile çok sayıda askerin silah altında tutulması, memleket ekonomisine pek ağır zararlar vermekte olduğu açıktır. Asayişin askerî birliklerin mobilize edilerek sağ-

22 BOA. YT, 112/25, 13, 112, 29.

23 Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, II, Dersaadet 1328, s. 121.

24 Said Paşa, *aynı eser*, II, 104.

25 Said Paşa, *aynı eser*, II, 121.

lanmasına çalışılması ise pahalı bir iş olduğundan, polis ve jandarma teşkilâtına önem verilmesi gerekiyordu²⁶. Ancak bu gibi işler için gerekli parayı bulmakta pek kolay olmuyordu. 7 Ocak 1903 (7 Şevval 1320) tarihli Maliyye Nezâreti hesaplarına göre yalnız Rumeli vilâyetleri için senelik maaş giderleri sarfiyyâtı 2 milyon liraya yakın bir yekün tutmaktaydı²⁷. 13 Şubat 1904 (26 Zilkade 1321) tarihli hesaplarına göre üç vilâyetin mahallî masraflar ve maaş giderleri açığı 800.000 liradan fazla idi²⁸. 8 Şubat 1905 (3 Zilhicce 1321) tarihli hesaplarına göre ise üç vilâyetin bütçe açığının 560.000 liradan fazla olduğu görülmektedir²⁹.

Askerî durum ve çete faaliyetleri : Bulgar çetelerinin faaliyetleri³⁰ ise asker mevcudunu azaltarak tasarruf yapılmasına izin vermemekteydi³¹. Bulgar çetelerinin takibi için özellikle süvarî birliklerinin takviyesi öngörülmekteydi. Rumeli vilâyetlerinde mevcut 14 süvarî bölüğünün sekiz tanesi Selânik'te vazifeliydi. Bu süvari birlikleri komitacı takibinde jandarmaya yardımcı olmaktaydı³². İnzibat işlerinin takviyesi için öngörülen, «pölis ve jandarma teşkilâtı vazâifine dâir nizâmname» 1880 senesinde Fransa kanunlarından tercüme edilerek hazırlanmıştır. 1903'de Viyana Islâhat Programı çerçevesinde yürürlüğe sokulan Polis ve Jandarma Nizâmnamesi, 1880'de hazırlanan bu tercümeyi esas almıştır. Askerî durum yetersiz, ancak bunun takviyesi de mâlî imkânsızlıklar yüzünden mümkün değildi³³. Oysa, yalnız kendi kuvvetine dayanacak olsa devletin iyi eğitilmiş ve donatılmış iki milyon askere ihtiyacı olacağını bizzat Sait paşa ileri sürmekteydi³⁴. Hârbiyye Nezâretinin hazırladığı bir rapora göre, Bâbîâlî Balkan devletlerinin tümünün aynı andaki ortak bir saldırısını defedebilecek derecedeki bir kuvveti daima ha-

26 Said Paşa, *aynı eser*, II, 123.

27 Said Paşa, *aynı eser*, II, 126.

28 BOA. YMD, Nr. 12022, 12008. Bkz. Tablo I.

29 BOA. YMD, Nr. 12865. Bkz. Tablo II.

30 Bu konuda bkz. Mahir Aydın, «*Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri*». Uluslararası Makedonya Etüdleri Sympozyumu'nda sunulan tebliğ. Krs. *Osmanlı Araştırmaları*, IX.

31 Said Paşa, *aynı eser*, II, 126.

32 Said Paşa, *aynı eser*, II, 133-134.

33 Said Paşa, *aynı eser*, II, 77.

34 Said Paşa, *aynı eser*, II, 77.

zır tutma zorunda idi³⁵. 1886 istihbaratına göre dört Balkan devleti (Yunanistan-Sırbistan-Karadağ ve Bulgaristan), Osmanlı devleti karşısında ceman 268 Tabur, yaklaşık 260.000 askeri hazır tutmaktaydılar. Bâbiâlf'nin bunlara karşı hazır tuttuğu kuvvet ancak 229 Tabur idi³⁶. Küçük topraklara sahip olan bu devletler kuvvetlerini sınırlarına ve istedikleri diğer yerlere kısa bir zaman içinde ve kolaylıkla hemen sevkedebilecek bir durumda olmalarına karşılık, Bâbiâlf'nin geniş topraklara yayılmış ve demiryolları gibi sert taşıma imkânlarından mahrum bölgelerden gereken askeri sevketmesi ve Anadolu'dan kuvvetlerin erişmesini bekleme durumunda kalabileceği göz önüne alındığında, seferberliğinin daha uzun bir zaman içinde gerçekleşeceği hesaplanmaktaydı. Bu yüzden Rumeli'deki kuvvetleri bütün Balkan devletlerinin askeri güçleri ile boy ölçüşecek miktarlarda yüksek tutulması ve kuvvetlerin stratejik konumlarının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Yeterli askerin her zaman için kullanıma hazır tutulması hazinenin gücünü aşmakta ve bu yüzden özellikle üç vilâyetin aylık 130.000 liradan senelik 1,5 milyon lirayı aşan asker maaş ve tayinât giderleri muntazaman karşılanamamaktaydı. Maaş ödeme açığının acilen giderilmesi, hiç olmazsa Ramazan ve Bayramlarda maaşların zamanında ödenmesi gibi sıkışıklıkları dile getiren³⁷, hattâ acilen 10 bin lira gönderilmesini isteyen çok acil para talepleri bizzat Genel Müfettiş'in Bâbiâlf'ye çektiği telgraflardan anlaşılmaktadır³⁸. En acil para taleplerinin dahi ancak yarısı oranında karşılandığı, yine meselâ, Kosova Vilâyeti dahilindeki 100 taburu aşkın askerin iâşeleri için acilen istenilen 100 bin lira yerine ancak 45.000 liranın temin edilerek gönderilmesinden anlaşılmaktadır³⁹.

Eşkiya Çeteleri : Askerî giderlerin yüksekliği ve bunların karşılanmalarındaki çekilen kronik para sıkıntısı yanında Bâbiâlf'yi işgal eden önemli konulardan biri de Bulgar çetelerinin faaliyetleri teşkil etmekteydi. Bu faaliyetler Bulgaristan'ın kurulduğu günden itibaren sürüp gitmekteydi⁴⁰. Son senelerde Bulgarlar civar vilâyet-

35 BOA. YT. 88/31, 14, 80.

36 BOA. YT. 88/31, 14, 80.

37 Said Paşa, aynı eser, II, 104-105.

38 BOA. YMD, Nr. 12755.

39 BOA. YMD, Nr. 11682.

40 Said Paşa, aynı eser, II, 171.

lerden gelen göçmenlerden «Eşkiya Fırkaları» (çeteler) oluşturmakta ve bunları en iyi ve modern silahlarla (meselâ üstün vasıflı Avusturya menşeli Mannlicher tüfekleriyle)⁴¹ donatılmaktaydılar⁴². Bu çeteler Rumeli'ye gönderilmekte ve Makedonya'nın asayişini bozmakta, özellikle Müslüman ve Rum ahalinin imhası için en uygun zamanın çıkmasını bekleyerek, çete faaliyetlerini sürdürmekteydiler⁴³. Tasallut ve tahriklerin önlenmesi için halkın bizzat bunlara mukabele etmeleri yasaklanmış ve bu işin inzibat kuvvetleri eliyle yapılmasına özellikle özen gösterilmesine dikkat edilmiştir. 1900 senesinde eşkiya sayısının Selânik'de artmış olduğu vali Hasan Fehmi Paşa tarafından bildirilmekteydi. Menlik kaymakamı kendi muntikasındaki eşkiya sayısını 2.000, Razlık kaymakamı ise 4.500 radelerinde tahmin etmekteydi. Cumâ-i Bâlâ'daki Bulgarların bir kısmı eşkiyaya bilfiil katılmış olup, büyük bir kısmı da eşkiya sempatiyanıydı. Ele geçirilen eşkiyaya kanunsuz uygulamalar ve kötü muameleler yapıldığı hakkında bizzat İngiltere ve Avusturya-Macaristan elçileri Bâbıâlf'ye gelerek, hükümetin dikkatini çekmeleri ise, eşkiya ile yapılan pahalı mücadelede ayrıca daha ne gibi diplomatik zorluklarla karşılaşıldığını açıkça gözler önüne sermektedir⁴⁴.

Bulgar komitalarının Müslüman ahaliyi mukabeleye mecbur etmek ve sonra da Müslümanların taarruzuna uğradıkları feryadlarıyla Avrupa'nın dikkatlerini çekmek, merhametlerini tahrik ile müdahalelerini sağlamak için İslâm ahaliye karşı öldürme ve terörist eylemlere giriştikleri artık Girit ve Ermeni olaylarından da bilinen bir taktik idi. Bu yüzden ve böyle bir oyuna gelmemek için, 1) çetelerin belirdikleri yerde süratle tenkil edilmeleri, 2) bu işin ise muhakkak surette asker ve jandarma eliyle yapılması ve ahalden hiç bir ferдин böyle bir işte kullanılmamasına özen gösterilmesi ilgili makamlara sıkça tenbih edilmekteydi. Müslüman ahalinin her ne olursa olsun infiale kapılmaması ve mukabeleye kalkışmaması bir Avrupa müdahalesine meydan vermemek için gerekliydi. Dolayısıyla, «mağdur olanlar bizzat intikam almağa kalkışmamalı, bu işi dev-

41 F. Adanır, *aynı eser*, s. 132; Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979, s. 178.

42 Said Paşa, *aynı eser*, II, 136-137.

43 Said Paşa, *aynı eser*, II, 136-137.

44 Said Paşa, *aynı eser*, II, 171-175.

letin askerî ve inzibat kuvvetlerine ve kanun ve nizâmına havale etmeliydi⁴⁵. Alınan bu gibi tedbirlerdeki isabet, Osmanlı hükümetinin bu konularda dikkatini çekmek isteyen İngiliz parlamentosunun Bâbîâlî'nin aldığı bu gibi önlemler karşısında, bundan vazgeçme kararı almasıyla da anlaşılmaktadır⁴⁶.

«Bulgar çetelerinin Müslüman ahaliyi iz'ac ve tasallut ile galeyana getirip, mukabeleye mecbur bırakarak, Avrupa devletlerinin müdahalesini temin etmek istedikleri», Bâbîâlî tarafından Rus ve Avusturya-Macaristan hükümetlerine de resmen bildirilerek, Bulgar hükümeti üzerindeki nüfuzlarını kullanmaları ve komite faaliyetlerine bir sön verilmesinin temin edilmesini istenmiştir⁴⁷. Makedonya'da Bulgar komitalarının kanlı faaliyetleri yalnız büyük devletleri Bâbîâlî nezdinde bir takım teşebbüslere geçirmekle kalmıyordu. Bulgarların bu gibi eylemlerinden bîzâr olan ve kendi karşı çetelerini devreye sokan, başta Yunanistan⁴⁸ olmak üzere diğer Balkan devletleri de, fiilen giriştikleri mukabil çete faaliyetleri yanında Bâbîâlî'nin de etkin önlemler almasını temin için müteaddid teşebbüslerde bulunuyorlardı⁴⁹.

Bâbîâlî'nin içinde bulunduğu durumu izâhen yaptığımız bu kısa kesitlerden de anlaşılacağı gibi, Viyana Islâhat Programı'nın hükümranlık haklarını zedeleyici bazı hükümlerine rağmen sessizce kabul edilmiş olması, devletin içinde bulunduğu çaresizliğin de bir kanıtı idi. Bununla beraber, Makedonya'nın Girit örneğinde olduğu gibi büyük devletlerin fiili nezareti altında reforme edilmesinin, şimdilik kaydıyla dahi olsa önlenmiş olmasından da memnuniyet duyuluyordu. Ancak bu gelişme, büyük devletlerin müdahalesini sağlamaya çalışan özerk Makedonya taraftarlarını da, Bulgaristan'a ilhak için çalışanları da memnun etmemiştir. Reformların tatbikine çalışılması Makedonya'yı sakinleştireceğine daha da kötüye götürmeye başladı. 1902 Cuma-i Bâlâ ayaklanmasının başarısızlığı Bulgarların moralini bozmuş ve 1903 senesi için yeni ve daha geniş bir

45 Said Paşa, *aynı eser*, II, 169, 15 Mart 1902 tarihli Talimâtname.

46 Said Paşa, *aynı eser*, II, 169, n. 1.

47 Said Paşa, *aynı eser*, II, 178-179.

48 Yunan elçisi Mavrokardota'nın bu konudaki girişimleri için bkz. Said Paşa, *aynı eser*, II, 105-106.

49 Said Paşa, *aynı yerler*.

ayaklanmanın hazırlanmasına başlanmıştır⁵⁰. Reformun tatbiki Bâbîâlî için de zorluklarla dolu, hiçbir tarafın memnun edilemediği nankör bir işti. Büyük devletler Status quo'nun muhafazasına taraftar görünmekle beraber, bunu zedeleyici müdahalelerden de geri durmuyorlardı. Nitekim, siyâsî eylemciler, anarşist ve suikastçılar, politik suçlular için Bâbîâlî'nin genel bir af ilân etmesinde ısrâr etmeleri, Bulgarların yeniden başlayan ayaklanma hazırlıklarını takviye edeceği endişesiyle Sırp ve Rumlar yanında özellikle Müslümanların da tedirgin olmalarına ve huzursuzluk duymalarına sebebiyet vermekteydi. Aftan istifade ile serbest bırakılacakların üç vilâyetteki sayıları, yalnızca Selânik'de 511 olmak üzere 2.000 kişiyi bulmaktaydı. Gerçekten af edilenlerin bir kısmı daha serbest bırakılır bırakılmaz hemen Bulgar çetelerine katılmışlardır⁵¹. Neticede Bâbîâlî, büyük devletlerin baskısıyla genel bir af ilân etmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber, hiç olmazsa, «Dinamit, bomba vesâir tahrib edici alât ve edevât» ile saldıran azılı teröristlerin -ki mevkûf olanlar arasındaki gibilerin sayısı 15-20 kadar idi- bırakılmaması için direnmek istemiştir⁵². Bu gibi teröristlerin, Demiryolu, vapur, köprü ve binalara dinamit ve bomba ile büyük zararlar vermeleri ve bunların tazmininin de Bâbîâlî'ye yükletilmesi, hattâ kaçırılan kişileri kurtarmak için çetelere ödenen fidye paralarının da Bâbîâlî'den tahsil edilmesi, bu gibi terörist eylemlerin yol açtığı zarar-ziyanın tazmini ve terörün finansmanının da üstlenilmesi gibi acı bir durum ortaya çıkartıyordu.

Diğer taraftan, reformların yalnızca üç vilâyette değil de tüm Rumeli vilâyetlerinde uygulanmasını bekleyen ve reforme tâbi tutulan bu üç vilâyetin sonunda komşu üç devlet arasında paylaşılacağı endişesini taşıyan Arnavudlar, bu yüzden özellikle meskûn oldukları yerlerin reform uygulamaları dışında tutulmasını istemekteydiler⁵³. Müslüman ahalinin reform karşısı eylem ve direnişleriyle gelişen bu nazik durum karşısında, Arnavudların teskinine yardımcı olması ümidiyle Ferid Paşa'nın 1903 senesi Ocak ayı ortasında sa-

50 F. Adanır, *aynı eser*, s. 160 vd.

51 F. Adanır, *aynı eser*, s. 166.

52 BOA. YMD, Nr. 11904.

53 Ekrek Bey Vlora, *Lebenserinnerungen*, I, (1885 bis 1912), München 1968, s. 149-150; F. Adanır, *aynı eser*, s. 167.

darete getirilmesine karar vermiş olan II. Abdülhamid, reform uygulamaları hususunda anlayamadığı Said Paşa'yı azl etmiştir⁵⁴. Ferid Paşa'nın sadareti genelde durumu pek fazla değiştiremeyecektir. Ancak, Müslüman ahalinin hissiyyat ve beklentilerinin daha hassasiyyetle karşılanması hususunda Abdülhamid'in gösterdiği dikkat yeni sadriazamın siyâsetinde daha belirgin bir hâle gelmiştir. Nitekim, şubat 1903'de sağlanan bir «Besa» ile devlet ve saltanata karşı duyulan sadakat ve bağlılığın pekiştirilmiş olduğu, Genel Müfettiş'in yolladığı raporlardan anlaşılmaktadır⁵⁵. Rumeli cihetinden Bulgarların veya bir başka Balkan devletinin girişeceği bir saldırı esnasında, Anadolu'dan asker celbinin müşkilâtını nazarı dikkate alan hükümet, Rumeli'deki Müslümanların redif ve ilâve taburlarla oluşturacakları kuvvetin, bu gibi saldırıları önleyecek en başta gelen caydırıcı bir etken olduğunu idrâk etmekte ve bu sebepten ötürü de Rumeli Müslümanlarının kaybının Bulgarların paytahtı dahi tehdiye cüret etmelerine yol açabileceği vahim bir gelişme olarak telâkki etmekteydi. Bu durumda, Bâbîâlî Müslüman halkın güvenliğini, menfaatlarını, hissiyyat ve beklentilerini daha yakından göz önüne almak zorunda olduğu hissediliyordu⁵⁶. Bütün bu mülâhazalara rağmen, Müslüman ahalinin reform karşıtı protesto ve eylemlerinin asker sevkiyle ve zor kullanılması ile kırılması, Bâbîâlî'nin reformları samimiyyetle tatbik etme niyyetinde olduğunu da bütün dünyaya göstermiştir⁵⁷.

Rumeli'de tatbik edilen reformların en fazla huzursuzluk yaratanlarından biri de polis ve jandarma hizmetlerine Hıristiyanların da alınacağı ve bunların muhakemelerde azâ olacağı hususları olmuştur. Bâbîâlî, Müslüman ahalinin bu hissiyyatı ve kaygularını, bu tür uygulamaların yeni bir şey ve Müslümanlar aleyhinde bir ihdas olmadığını ve devletin diğer birçok vilâyetlerinde hattâ saltanat merkezinde dahi bu tür uygulamaların mevcudiyetini ifade ile gidermeye çalışmıştır⁵⁸. Bulgar komitaları da zaten Hıristiyanların jandarma ve köy bekçisi olarak kaydedilmelerine izin verme-

54 Said Paşa, *aynı eser*, II/2, 177 vd.

55 BOA. YMD, Nr. 11121.

56 BOA. YMD, Nr. 11121.

57 F. Adanır, *aynı eser*, s. 169.

58 BOA. YMD, Nr. 11121.

mekte idiler ve bu işe cüret edenleri öldürmekte olduklarından, çetelerin boy hedefi olan jandarma görevi tekrar Müslümanların omuzlarında kalmıştır⁵⁹. Makedonya'da komitacılar tarafından yakılıp yıkılan köylerin yeniden inşası ve sağa-sola dağılan 30 binden ziyâde halkın iskânı da Bâbîâlf'nin sırtına yüklendiğinden, devlet bu iş için de kıt kaynaklarından önemli meblağlar ayırmak zorunda bırakılmaktaydı⁶⁰.

Reform uygulamalarının tansiyonu daha da arttıracak bir etki yaptığı Makedonya'da 1903 yazına kanlı karışıklıklar ile girilmiştir. 2/3 Ağustos gecesi başlayan Aya İlya günü yortusu (İlinden) ayaklanması⁶¹ ile nihayet «Girit» özlemi tahakkuk etmeye başlamıştır. Bu büyük ve kanlı ayaklanma, Dahili Makedonya İhtilâl Örgütü'nün (IMRO) tam desteğini kazanmamış olarak başlamış, başarılı bir şekilde sürdürülen askerî takib ve tenkil hareketinin ve ahalinin hükümet kuvvetlerine yardımcı olmasının bir neticesi olarak kısa zamanda bastırılmıştır⁶². Ancak buna rağmen büyük devletlerin müdahalesi önlenememiştir. Bulgar hükümetinin son derece tahrikkâr tutumu ve Makedonya'da Bulgar komitalarının açık faaliyetlerine rağmen ve hattâ sadriazam Ferid Paşa'nın harbci tutumuna rağmen, Rusya'dan çekinen II. Abdülhamid'in ihtiyatlı ve soğuk kanlı politikası, Bulgaristan ile silahlı bir çatışmaya girilmesini önlemiştir. Böylece 1912'de patlayacak Balkan Savaşı'nı on yıl kadar geciktirmiş olan Abdülhamid'in, 1903 sonbaharında yeni bir Osmanlı-Rus savaşına da meydan vermemiş olduğu muhakkaktır⁶³.

1903 Eylül'ü sonunda Makedonya meselesi ile en yakından ilgilenen iki devletin hükümdârları Münzsteg'deki buluşmalarında tesbit edilen yeni ıslâhat programı, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da konuya duydukları ilgiyi telif eden geniş tabanlı bir ıslâhat programı hâline dönüştürülerek Ekim 1903'de Bâbîâlf'ye sunuldu⁶⁴. Büyük devletlerin hep beraber baskıda bulunmaları üzerine Bâbîâlf, bağım-

59 BOA. YMD, Nr. 11685; F. Adanır, *aynı eser*, s. 169.

60 BOA. YMD, Nr. 11685.

61 F. Adanır, *aynı eser*, s. 181 vd.

62 F. Adanır, «Some remarks on the failure of the İlinden Uprising 1903», Uluslararası Makedonya Etüdüleri Sympozyumu'nda sunulan tebliğ.

63 F. Adanır, *aynı eser*, s. 195-197.

64 F. Adanır, *aynı eser*, s. 202.

sızlığını zedeleyen ağır hükümlere itiraz etmesine rağmen, programı kabul etmek zorunda kaldı. Buna göre, 1) Reformların tatbikini kontrol etmek üzere Genel Müfettiş'in yanına iki ecnebî sivil ajan (memur) tayin edilecekti. 2) Jandarmanın islâhı işi yabancı bir generale tevdi edilecektir. Avrupa devletlerinden 25 subay bu işte kullanılmak üzere hizmete alınacaktır. 3) Sükûn ve asayişin temininden sonra çeşitli milletleri bir araya toplayacak şekilde, millî taksimâtı esas alacak yeni bir mülkî teşkilâtlanmaya gidilecektir. 4) İdârî ve adlî teşkilât yerel özelliklere cevap verecek şekilde düzenlenecektir. 5) Vilâyetlerde, son ayaklanmada işlenen fiilleri inceleyerek karma komisyonlar kurulacaktır. 6) Mâlf yükümlülükler: a) Göç etmiş Hıristiyan ahali eski yerlerine celb ve iskân edilecek, b) İsyanda zarar ve ziyana uğrayan Hıristiyanların tazmini, c) Yakılıp yıkılan köylerin, evlerin, okul ve kiliselerin yeniden inşaatı. 7) Tahribâta uğrayan yörelerdeki Hıristiyan halkın bir sene vergiden muaf tutulması. 8) Bâbîâli'nin hâl-ı hazırda ve istikbâlde ihtiyacı duyulacak her türlü reformu icra etmeği tekeffül etmesi. 9) Gayr-ı nizâmî askerî birliklerin kullanılmaması vs.

Mürzsteg kararları kendisine dikte edilen Bâbîâli, Makedonya'da hiç olmazsa bir Hıristiyan vali tayin edilmediğinden müteselli idi. Müfettiş valiye yardımcı olmak üzere tayin edilecek sivil memurların, devlet haysiyet ve otoritesine halel vereceğini görmekte, jandarmanın yabancı bir subayın emrine terk etmeyi sakıncalı bulmaktaydı. Özellikle vilâyet mülkî idaresinin millî unsurları bir araya toplayacak bir şekilde yeniden tanziminin ön görülmüş olması, ilerideki parçalanmanın şimdiden ne şekilde olacağını tesbiti gibi bir şeydi. Bu düzenlemenin hiç olmazsa İslâm ve Hıristiyan bütün tebeayı kapsayacak bir tarzda yapılmasının teminini düşünmekteydi⁶⁵. Ancak, Avusturya-Macaristan elçisinin de ifade ettiği gibi artık «mubahase vakti geçmişti». Yine elçinin ifadesiyle, özellikle jandarma işlerine müdahale etmek çok tehlikeli sonuçlar verebilirdi. Zirâ, vaktiyle Girit jandarmasına yapılan müdahaleler, bu adanın Osmanlı idaresinden çıkmasına yol açmıştı. Jandarma için hizmete sokulan 25 subaya ilâveten 23 subayın daha alınması gerekmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Makedonya'da huzur ve asayiş kuru-

lamamıştır. Çete ve komita tehdidi önlenememiştir⁶⁶. Jandarma teşkilâtının başına getirilen Fransız generali Corcis Paşa, teşkilatı islâha büyük gayretler sarfettiyse de, komita faaliyetleri sürüp gitmiştir. Jandarma teşkilâtı ise, bütün bu tedbirlere rağmen giderek zayıflamaktadır. Jandarma erâtı yalnızca ordu neferâtından kur'a ile veya seçimle tedarik edilir olmuştur. Ahaliden gönüllü temini mümkün değildir veya çok azdır. Vaktini dolduranlar -tabii hâlâ sağ kalabilmişlerse- hemen ayrılmaktadırlar. Bunların çoğunun bakmakla mükellef oldukları çoluk-çocuğu vardır. Kendilerine verilen günlük beş-altı kuruş ücret ise gayet yetersizdir. Ailelerini geçindirmek için daha iyi gelir getiren ve çok daha güvenilir işlere kaymaktadırlar. Bu yüzden efrât azalmakta ve yeni tâlibleri çıkmamaktadır. Kadrolarda en az 700 açık vardır. Silahları ise eşkiya ile baş edebilecek derecede iyi değildir. Sadakat ve secaatlerine rağmen, eşkiya elinde üstün nitelikli silahlar olduğundan, jandarmalar zayıf vermekte ve sayıları bu yüzden günden güne azalmaktadır. Şu anda «Martini» tüfekleri yerine, piyâde askerinin kullandığı «Mauser» (Mavzer) tüfeklerinin verilmesi çok iyi olacaktır⁶⁷. Temmuz 1906 tarihli bu raporunda jandarma teşkilâtının yetersizliğini gözler önüne seren Corcis Paşa, hâlâ 1902 nizâmnâmesinin uygulanmamasından bahsettiğine göre, Mürzsteg kararlarına rağmen Makedonya'da durumun düzelme ihtimali taşımadığı açıktır. Zirâ, alınan kararlar, «mazarrat ve şekavetin esbâb-ı mühimmesini» yani Bulgarların komita faaliyetlerini önleyememiştir. «Zahiri ve sathî tedbirlerle karışıklığı gidermek ve asayişî sağlamak ise mümkün değildir»⁶⁸.

Bu haklı görüşleri ileri süren Bâbîâlf'nin ayrıca Mürzsteg programının mâlî yükümlülüklerini de yerine getirecek takatı yoktur. Devletin, gelirlerinin arttırılmasına bağlı olan bu hususun temini için gümrük vergilerinin % 8 den % 11'e arttırılmak üzere büyük devletlerden izin istemesi, mâlî bir kontrol komisyonunun kurularak zorla -İngiltere'nin Midilli gümrüğünü işgal etmesi, 26.11.1907- kabul etmek mecburiyyetinde bırakılması neticesini vermiştir ki, idârî

66 BOA. YMD, Nr. 12751; T. Uzer, *aynı eser*, s. 158-159.

67 BOA. YT, 88/62, 14, 88, 2. 14. VII. 1906 tarihli Corcis Paşa'nın Fransızca asıl ve Türkçe tercümeli raporu.

68 BOA. YMD, Nr. 12751.

kontrolün kaybedildiği Makedonya'da, bu sefer mâlî kontrol de büyük devletlere terk edilmiş oluyordu.

Osmanlı hakimiyetinin pamuk ipliğine bağlı tutulduğu «Özerk» idâreli Makedonya'nın süre gelen müzmin meselesinin nasıl çözüleceğini daha 1907'de söylemiş bulunan Alman elçisi Freiherr Marschall von Bieberstein'nın sözlerini tekrarlayarak bu kısa çalışmamıza son vermek ve konunun çok daha geniş boyutlu arşival çalışmalara şidetle ihtiyaç duyduğunu özellikle belirtmek isteriz⁶⁹. «Teorik olarak hangi şekliyle düşünülürse düşünülün, özerk bir Makedonya ancak bir ütopyadır. Makedonya sorununun nasıl çözüleceği çeşitli şekillerde düşünülebilir. Bu gün için yalnızca tek bir çözüm şekli söz konusudur. O da, meselenin hiçbir zaman milliyyet prensibi esâsına göre çözülemeyeceğidir. Mesele, demir ve kan ve de kuvvetli olanın arzusuna göre çözülecektir»⁷⁰.

Balkan Savaşları, yalnızca Balkanlarda şeklen muhafaza edilir hâle gelmiş bulunan Osmanlı hükümrânlığına kesin bir şekilde bir son vermekle kalmamıştır. Bu savaşlar aynı zamanda Makedonya Mes'elesi'ni de demir ve kan ile ve de kuvvetli olanın kanununa göre çözmüştür.

69 Buna rağmen «Makedonya Mes'elesi hakkında Arşiv Genel Müdürlüğü'ne yaptığımız çalışma izni müracaatı kabul edilmemiştir!

70 F. Adanır, *aynı eser*, s. 243.

TABLO I

Vilâyet-i Selâse'nin Gelir ve Giderleri 26 Zilkade 1321/13.II.1904	
Giderler	Lira
Duyûn-ı Umumiyye'ye teminat ve istikraz karşılığı ödenen	350.000
Nafia işleri için Harcanan	70.000
Polis ve Jandarma gi- derleri ile mahallî har- camaların yekünü	550.000
Aylık 130.000 liradan üç vilâyette mevcut askerlerin senelik maaş ve tayinatı	1.620.000
Genel Gider Yekünü	2.590.000
Genel Gelir Yekünü	1.750.000
Senelik Açık	840.000

TABLO II

Vilâyet-i Selâse'nin Gelir ve Giderleri 3 Zilhicce 1322/8.II.1905	
Giderler	Lira
Her üç vilâyette mev- cud askerlerin sene- lik maaş ve tayinat giderleri	1.425.000
Jandarma ve Polis giderleri ve mahallî genel masraflar ve Duyûn-ı Umumiyye'ye ödenen meblağ yekünü	934.000
Genel Gider Yekünü	2.359.450
Genel Gelir Yekünü	1.799.957
Senelik Açık	559.043